

Siyasetin geri dönüşü

Gezi’de başrolde gençler vardı, ama özellikle genç kadınlar damgasını vurdu. Gezi kendiliğinden bir hareketti, ama Polanyi’nin deyişiyle, “toplumun kendini koruyuşu”ydü. Gezi büyük ölçüde bir orta sınıf hareketiydi, ama artık “orta sınıf” demek, büyük ölçüde “prekarya” demektir. Gezi ruhunun alâmet-i farikası bireysellikti, ama demokratik kitle örgütleri, sendikalar, dernekler ve sivil inisiyatifler sayesinde vücut buldu. Gezi bir başlangıçtı, mücadeleye devam. Ama nasıl? Hangi yollardan, hangi sorulardan? Ayşe Buğra’ya bağlanıyoruz...

Gezi Parkı’nda başlayan ve Türkiye’nin dört yanına yayılan eylemler, kimsenin beklemediği kadar güçlü bir protesto dalgasına dönüştü. Olayın boyutlarını, zamanlamasını ve onu tetikleyen unsurları kimse tahmin edemezdi. Ama yaşananların üzerinde biraz düşündüğümüzde, bunları tarihsel ve toplumsal bir çerçeveye oturtmak o kadar da zor görünmüyor. Aksine, uluslararası tarihsel konjonktürle uyumlu olduklarını, bu konjonktürde ortaya çıktıklarını ve topluma özgü dinamiklerle şekillendiklerini söylemek mümkün. Başka bir deyişle, bugün ve burada yaşanan, ancak bugün ve burada yaşanabilecek olaylardan söz ediyoruz.

29 Haziran - 5 Temmuz tarihli The Economist’in kapağı “bugün” hakkında bir fikir verebilecek nitelikte. Kapakta 1848’de Avrupa’da, 1968’de Avrupa ve ABD’de, 1989’da Sovyet blokunda ve nihayet 2013’te her yerde protesto gösterilerini temsil eden figürler bulunuyor. 2013 protestoları neredeyse kırk yıl sürmüş bir küreselleşme sürecinin ardından geldiğine göre, “her yerde” olmaları şaşırtıcı değil. Bu

protestoları temsil eden figürün, elinde internet bağlantılı son model bir cep telefonu tutan dar blucunlu ve geniş dekoltesi bir genç kadın olması da öyle. Dünyayı etkileyen bazı önemli dönüşümleri hatırladığımızda, bu dönemin direnişçisinin neden böyle resmedildiğini anlayabiliriz zannediyorum.

YENİ DÜNYA “HARİTASI”

Söz konusu dönüşümlerin üzerinde en çok konuşulanlarından biri, iletişim teknolojisindeki baş döndürücü ilerlemeyle ilgiliydi. Küreselleşmenin ekonomik ve kültürel yaşam üzerindeki etkileri, iletişim devrimine bağlı olarak gerçekleşen zaman ve mekân daralmasıyla biçimlendi. Bunun yanı sıra, kentleşme dinamikleri de önemliydi. 2000’li yılların ortalarında, dünyanın kent nüfusu kır nüfusuna eşitlendi ve onu aşmaya başladı.

Bugün büyük ölçüde kentli bir dünyada yaşıyoruz. Ama bu, kentleşmeyle sanayileşme arasındaki ilişkinin koptuğu bir dünya. Günümüz kentli dünyası, sanayi toplumlarından değil, hizmet sektö-

ründe istihdamın toplam istihdam içindeki payının sanayidekinin payından epey yüksek olduğu toplumlardan oluşuyor.

Hizmet sektörü, çalışanların ve çalışma hayatının büyük çeşitlilik gösterdiği bir sektör. Ama bu sektörün büyümesi, dünyanın hemen hemen her yerinde başka bir gelişmeyle, kadın istihdamının artışıyla birlikte yer alıyor. Kentlerde yaşayan kadınlar arasında işgücüne katılım oranının giderek arttığını ve bu kadınların büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe istihdam edildiğini görüyoruz.

Kadın istihdamındaki artış, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde gözlemlenen devrim niteliğindeki bir dönüşümün sadece bir yanı. Kadınlar sadece ekonomik yaşama değil siyasi yaşama da giderek artan bir oranda katılıyorlar. Belki de daha önemlisi, sadece kadın-erkek ilişkilerine değil, toplumsal ilişkilerin tamamına yeni bir bakış açısıyla yaklaşılmasının gerektiğini başarıyla savunan kadın hareketleri, dünyanın pek çok yerinde gerçek bir mantalite değişikliğine yol açmış durumdalar.

Bu mantalite değişikliğinin henüz vatan ilişkileri dönüştürmekte fazla etkili olmadığı yerlerde bile, değişim yönünde zorlamalara giderek daha sık rastlanıyor. Dolayısıyla, The Economist’in kapağında genç kadının, iletişim devriminin getirdiği olanakları kullanabilen insanların artık küçük bir azınlıktan ibaret olmadığı, toplumsal cinsiyet devriminin kazanımlarıyla değişen, bütün sosyal kesimleriyle yeniden biçimlenmekte olan kentli bir dünyanın direnişçisini iyi temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Buna karşılık, küreselleşme sürecine hakim olan ideolojik ortamı hatırladığımızda, bugün bütün dünyaya yayılan güçlü direniş hareketlerini yadırgamak da

FOTOĞRAF: NAZİM SERHAT FIRAT

mümkün. Neoliberal ideolojinin damgasını vurduğu bu süreç, Margaret Thatcher'ın ölümsüzleştirdiği "Alternatif Yok" sloganıyla başlamıştı.

Alternatifsiz bir piyasa ekonomisinin bütün dünyaya yayılması ve siyaset alanının, "tarihin sonu"nun geldiği fikriyle uyumlu bir biçimde, daralması bekleniyordu. Siyaset kendine bir alan bulabildiği ölçüde, bu alan kimlik siyasetinin alanı oldu. Bu bağlamda çok kültürcülükten çok bahsedildi, ama çoğu zaman ortaya çıkan şey, Zygmunt Bauman'ın dediği gibi, çok kültürcülükten ziyade "çok cemaatçiliğe" benzedi ve etnik ve dinî gruplar arasındaki çatışma olasılıkları güçlenirken bunların ortak siyaset yapma olanakları son derece kısıtlı kaldı.

Günümüzün direniş hareketlerinde ise, farklı gruplar, toplum yaşamını etkileyen karar süreçlerinde söz sahibi olmak üzere, birlikte siyaset yapmak üzere sokağa çıkıyorlar. İnsanların sokağa dökülmelerine yol açan "bardağı taşıran son damla" her yerde farklı. Ama bardağın taşıdığı noktada ortaya çıkan taleplerin, siyasî hakların içeriği, dolayısıyla demokrasinin ne anlama geldiği yeniden tanımlanmadan karşılanması biraz zor görünüyor.

KİM, NEYE KARŞI?

Bu yeniden tanımlama sürecinde sınıf siyasetinden bahsetmenin ne derece yararlı olduğu kuşku. Bunun sebeplerinden biri, istihdamın yapısındaki değişikliklerle birlikte hizmet sektörünün kazandığı önemle ilgili olabilir. Hizmet sektörü, geldiğim gibi, çalışanların ve çalışma hayatının büyük çeşitlilik gösterdiği bir sektör. Hayatlarını bu sektörde çalışarak kazanan insanlar, eğitim, gelir düzeyi ve yaşam tarzı açısından, sanayi işçileri veya köylüler arasında görülebilecek farklılıklardan çok daha büyük farklılıklar gösteriyorlar. Dolayısıyla, "kapalist sömürüye maruz kalma" biçimleri ve yaşam tarzlarına bakarak, geniş kitlelerin paylaştığı bir işçi sınıfı deneyiminden veya işçi sınıfı kültüründen bahsetmemiz zorlaşıyor.

Günümüzde çalışma hayatının niteliğini belirleyen başka bir olgu, tam zamanlı sürekli işlerin yerini yarı zamanlı, düzensiz işlerin alması ve insanların çok sık iş değiştirir veya aynı işyerinde değişen konumlarda çalışır hale gelmiş olmaları. Sabah gidilip akşam çıkılan işler çalışma hayatının tipik özelliği olmaktan çıkar, "esnek iş saatleri" veya "evden çalışma" gibi olgular önem kazanır, "mesai arkadaşlıkları" önemsizleşirken, sınıf temelli dayanışma ve örgütlenme biçimlerinin etkisizleşmesi de çok şaşırtıcı değil.

Bazı sosyal bilimciler, küreselleşen dünyanın dinamik ortamında sınıfsal konumların insan deneyimlerini açıklayamayacağını, bireyselleşme eğilimi veya imkânından, kendi hayat hikayelerini kendi tercihleri ve seçimleriyle oluşturan insanların deneyimlerinden söz edilmesi gerektiğini vurguladılar. Bu anlatılar içinde "hareket" ve "akışkanlık" kavramlarıyla birlikte kullanılan "bireyselleşme" kavramı, olumlu bir çağrışım, sınıf kavramının durağanlığı ve sınıf örgütlerinin hantallığının karşısında yer aldı.

Bu anlatılardaki bireyselleşme vurgusunun, piyasa ekonomisinin gereklerine endeksli siyasî rejimlerle uyum içinde olduğu söylenebilir. Piyasa ekonomisi alternatifsiz görüldüğü sürece, siyasetin insan yaşamını yakından ilgilendiren iktisat politikası seçimlerine karışmaması gerektiği fikri de kabul gördü. Siyaset-ekonomi ilişkisi "iyi yönetim" gibi teknokratik bir kavram çerçevesinde ele alındı, istihdamın esnekleşmesiyle ortaya çıkan belirsizlik, güvensizlik ve aidiyet duygusu kayıpları üzerinde çok durulmadı. Bu duygularla baş etmek durumunda olan insanların siyaseti etkileyen bir rol oynayabilecekleri de pek beklenmedi.

"YENİ TEHLİKELİ SINIF": PREKARYA

Ama bu genel yaklaşımın istisnaları da var. Bu istisnalar arasında, Guy Standing'in 2012'de yayınladığı bir kitap özellikle önemli. Standing, bugün dünyada çalışan nüfusun büyük çoğunluğunun, prekarya terimiyle tanımladığı, düzenli bir çalışma hayatına ve sürekli bir işe bağlı olarak edinilen sosyal haklara sahip olmayan, kendilerini sabit bir iş yerine ve orada kurulan ilişkilere bağlı hissetmeyen insanlardan oluştuğunu yazıyor.

Prekarya iyi eğitilmiş, uzmanlık ve/veya yaratıcılık gerektiren işlerde çalışan, işleri olduğu sürece çok kazanabilen insanlardan, kayıt dışı sektörde çalışıp yoksulluk sınırının altında bir gelirle geçinmeye çalışanlara kadar çok geniş bir kesimi kapsıyor. Ortak paydayı oluşturan, üzerinde çok durulmadığını söylediğim, hayatın belirsizliği, aidiyet duygusu geliştirme zorluğu ve örgütsüzlük gibi unsurlar.

Standing, bu unsurların bütün dünyada çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu etkilediklerini yazıyor ve buradan yola çıkarak yeni bir sınıfla, bir zamanlar sanayi işçileri için kullanılan ifadeyle, "tehlikeli bir sınıf"la karşı karşıya olduğumuzu öne sürüyor. Kitabın adı da bu fikri yansıtıyor: "Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf".

Standing'e göre, bu sınıfın varlığı siyasetin geleceğini farklı biçimlerde etkileme potansiyeli taşıyor. Giderek teknokratik bir nitelik kazanarak demokratik siyasetten uzaklaşan iktidarların gözetleyerek, fişleyerek veya yeri geldiğinde sadaka kabinden yardımlara başvurarak kontrol altında tuttukları, siyasî haklarının içi tamamen boşalmış kitlelerden oluşan toplumların ortaya çıkışıyla tanımlanan bir cehennem senaryosu düşünmek mümkün. Ama Standing, prekaryanın bir cennet senaryosu içinde de rol alabileceğini de düşünüyor. İhtiyaç duyulan güvencenin ve aidiyet duygusunun çalışma hayatı dışında, toplum düzeyinde tanımlanmasını, hem sosyal haklardan hem de ortak kullanılan kamu alanlarından oluşan "müşterekler"e (commons) sahip çıkılmasını, prekaryanın ortak çıkarı olarak görmek mümkün. Cennet senaryosunda yeni tehlikeli sınıfın toplumu dönüştürmekte oynayabileceği rol, bu yöndeki taleplerin hayata geçmesi için verilecek mücadele içinde belirleniyor.

Standing'in çalışması, günümüzü anlamak açısından son derece önemli. Ama sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sos-

yal sermaye kaynakları açısından büyük farklılıklar gösteren bir grup insanı sınıf terimleriyle tanımlamanın ne ölçüde anlamlı olduğu sorulabilir. Ayrıca, bugünün gelişmeleri üzerinde düşünürken, maaşlı memurlar ve sendikacı işçilerin de güvensizlerin arasına katılma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını unutmamak gerekiyor. İşveren kesiminin içinde de, uygulanan ekonomi politikalarından, temel hak ve özgürlüklerin aşınmasından, doğal ve kültürel çevre tahribatından hoşnut olmayan kimseler bulunabileceğini akılda bulundurmakta yarar olabilir.

"TOPLUMUN KENDİNİ KORUYUŞU"

Böyle bir uluslararası konjonktürde, Marx'ı izleyen bir sınıf mücadelesi analizinden çok, Karl Polanyi'nin 19. yüzyıl küresel piyasa sisteminin çöküşüne giden yolu anlatırken kullandığı "toplumun kendini koruyuşu" fikrini hatırlamak bana daha yararlı geliyor. Polanyi'ye göre, parayı, emeği ve doğayı meta haline getirerek büyük ekonomik krizlere yol açan, insanın toplumsal bir varlık olduğunu yadsıyan ve büyük bir çevre tahribatına sebep olan piyasa sistemine karşı, her kesimden insan aynı korunma içgüdüleriyle güçlü bir tepki göstermişti. Polanyi'nin ifadesiyle bu, "hiçbir yanılığa yer vermeyecek biçimde kendiliğinden bir tepki niteliğindedir. Bir çok ilgisiz noktada, doğrudan etkilediği çıkarlar arasında bir bağlantı veya ideolojik uyum olmadan ortaya çık(mış)tı."

Polanyi'nin insan toplumuyla bağdaşmayacağını söylediği 19. yüzyıl piyasa ekonomisi, siyasetin ekonomiyi yönlendirmemesi gerektiği inancına dayanıyordu. Ekonomik krizler ve işsizlik, ortak alanların özel mülkiyet nesnesi haline gelişi, insanın kültürel ve doğal çevresinin ekonominin gerekleri doğrultusunda uğradığı yıkım, gelişmenin kaçınılmaz sonuçları olarak kabul edilmeliydi. Aslında,

"The Economist'in kapağındaki genç kadının, iletişim devriminin getirdiği olanakları kullanabilen insanların artık küçük bir azınlıktan ibaret olmadığı, toplumsal cinsiyet devriminin kazanımlarıyla değişen, bütün sosyal kesimleriyle yeniden biçimlenmekte olan kentli bir dünyanın direnişçisini iyi temsil ettiğini söyleyebiliriz."

2013 protestoları kırk yıl sürmüş bir küreselleşme sürecinin ardından geldiğine göre, "her yerde" olmaları şaşırtıcı değil. Bu protestoları temsil eden figürün, elinde internet bağlantılı bir cep telefonu tutan dar blucinli ve geniş dekolte bir genç kadın olması da öyle.

siyaset ekonomiyi yönlendirmiyor değildi. Polanyi'nin yazdığı gibi, serbest piyasa ekonomisinin hiçbir doğal yanı yoktu: "Serbest piyasaya giden yol, merkezi bir biçimde düzenlenen ve kontrol altında tutulan sürekli bir müdahaleciliğin sınırsız artışından geçiyordu". Ama, serbest piyasa kuran siyasî müdahale, ekonomiyle toplum arasındaki ilişkiyi farklı tanımlayan siyasî görüşlere ve farklı toplum tahayyüllerine yer bırakmıyordu.

Seçilmiş hükümetlerin başta olduğu günümüzün demokratik toplumlarında durumun daha farklı olduğu düşünülebilir. Ama, günümüzün direniş hareketlerinin de, her şeyden önce, siyasetin alanını

"Direnişçilerin önemli bir kısmı, bazı durumlarda en az yarısı, kadındı. Türkiye'de sol hareketinde her zaman kadınlar olmuştur, ama bu denli açık bir toplumsal cinsiyet eşitliğinin geçmiştiki hiçbir harekette görülmediğini zannetmiyorum."

genişletmeye yönelik hareketler olduklarını söyleyebiliriz. İnsanlar serbest seçim ortamında oy kullanabilmenin ötesinde, toplumsal yaşamın niteliği üzerinde söz sahibi olmak istiyor. Elaine Touraine'in Fransızca orijinali 1998'de yayınlanan "Neoliberalizmden Nasıl Çıkmalı?" adlı kitabı şu soruyla başlıyordu: "Toplumumuz hâlâ fikirlerini, umutlarını ve çatışmalarını kullanarak kendisi üzerinde etkili olma becerisine sahip mi?" Belki de sokağa dökülen insanların istediği herşeyden önce bu. Ama direnişin ortaya çıkışı ve ilerdiği mecaz, toplumdan topluma değişiyor.

TÜRKİYE'NİN DİRENiŞİ

Gezi'de başlayan protesto eylemlerinin bütün ülkeye yayılmasında, polis şiddetine duyulan tepki ve ana akım medyanın olayları görmezden gelme gayreti önemli rol oynadı. Ama İstanbul şehri, biber gazına ilk defa Gezi direnişi sırasında maruz kalmış değildi. Yıllardır, bazı sendikaların ve onları destekleyen halkın 1 Mayıs'ı Taksim'de kutlama talepleri, aynı yoğunlukta bir polis şiddetiyle karşılaşılıyor.

2008 1 Mayıs'ında, polislin DİSK'in Şişli'deki genel merkezine içine gaz attığını gözleriyle görmüş biri olarak, bu

bir çevre hareketi olarak başladı. İnsanlar doğal ve kültürel çevrenin inşaat sektörünün gelişmesine ve alt yapı yatırımlarına endeksli bir kalkınma stratejisi doğrultusunda tahrip edilmesine razı olmayacaklarını ortaya koydu.

Bu, bu konuda verilen ilk tepki değildi. Bergama'da altın arama çalışmalarının tarım arazisi üzerindeki etkilerine karşı harekete geçen köylülerin, ülkenin tarihindeki en güçlü çevre direnişini sürdürdüklerini biliyoruz. Tarihi Hasankeyf yerleşimini sular altında bırakacak olan Ilısu barajına karşı da güçlü bir direniş sergilendi. Barajı finanse edecek olan yabancı konsorsiyum, bu tepkileri dikkate alarak projeden çekildi, onun yerine iki yerli banka finansmanı üstlendi.

Ilısu barajı projesi, Kamu İhale Yasası'nın, yabancı kaynak kullanan projelerin açık ihale kurallarına uymalarının gerektiğini belirten maddesine göre başlamıştı. Yerli bankaların devreye girmesi açık ihale yapılmasını gerektiriyordu, ama proje bu ihale yapılmadan ilerledi. Söz konusu yerli bankalardan birinin, halkla ilişkiler stratejinde çevreci yaklaşımı ön plana çıkararak Garanti Bankası olması, durumun başka bir ilginç yanıydı.

AKP döneminde sayıları baş döndürücü biçimde artan küçük ölçekli hidroelektrik santrallerin (HES), özellikle Karadeniz bölgesinin, bazıları gerçekten doğa harikası niteliğindeki el değmemiş yöreleri üzerindeki tahripkâr etkileri nedeniyle yol açtıkları kitlesele direniş hareketleri, zaman zaman ciddi polis şiddetiyle karşılaştı. Direnişi bastırmak için, polislin ölçsüz biçimde kullandığı biber gazı çok sayıda insanı etkiledi, bir kişinin de (Metin Lokumcu) ölümüne sebep oldu.

İstanbul özelinde ve çok yakın bir tarihte, kentsel hafızanın korunması açısından önemli yerler olan İnci Pastanesi ve Emek sinemasının yıkımlarına karşı çıkanların tepkisi yok sayıldı.

Kısacası, Gezi direnişi durup dururken ortaya çıkmış bir olay değildi ve değindiğim örnek olayların hepsinde, belirli bir ekonomik gelişme stratejisi ve onunla içiçe girmiş rant ilişkilerinin yansımaları bulunuyordu.

İKTİDARIN İLİŞKİLER AĞI

Siyasi iktidarın halkın taleplerine duyarlılığını anlamaya çalışırken, Türkiye ekonomisinin AKP dönemindeki gelişme dinamiklerini dikkate almak gerekir. AKP dönemindeki ekonomik büyüme, gelişmiş ülkelerdekini üstünde, ama Çin, Hindistan veya Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerdekini altındaydı. Asıl önemlisi, Türkiye'nin büyümesi, iki ülke grubunda da pek rastlanmayan ölçekte bir cari açık artışıyla birlikte gidiyordu. Doları yabancı sermaye girişleri Türkiye için çok önemliydi, sermaye akımlarının devamı ekonomik canlılığa, ekonomik canlılık ise devasa bir bürokratik kuruluş haline gelmiş olan TOKİ'nin güdümündeki inşaat sektörüyle alt yapı yatırımlarına bağlıydı.

Bu dinamikler, aynı zamanda, siyasetle iş dünyası arasındaki ilişkilerle biçimleniyordu. AKP döneminde iş dünyasıyla ilgili tartışmalar, hemen hemen sadece yerel sanayileşme ve muhafazakâr bir Anadolu burjuvazisinin ortaya çıkışı teması etrafında sürdürüldü. Yerel sanayinin gerçekten söylendiği kadar önemli bir gelişme sergileyip sergilemediği sorusunu pek dikkate almayan bu tartışmalar –birbirlerine atıfla ve popüler medyanın önemli katkısıyla– araştırma ortamına hakim olurken, ilginç bazı gelişmeler gözden kaçtı. Bu gelişmeler yerelde değil, ulusal düzeydeki yatırımlarıyla zenginleşen bir grup büyük iş adamının ortaya çıkması ve hükümetle yakın ilişkiler içinde büyümesiyle ilgiliydi. Kamu alt yapı ihaleleriyle madencilik ve enerji sektörlerindeki özelleştirmeler, yeni sermaye birikimi süreçlerinde önemli bir yer tutuyordu.

Piyasa ekonomisine geçişle birlikte, devletin iş dünyası üzerindeki etkisi biçim değiştirmiş ve eskisinden farklı mekanizmalarla kendini göstermeye başlamıştı, ama önemini kaybetmiş değildi. Hükümet kendine yakın işadamlarına avantaj sağlayabilme konusunda önemli olanaklara sahipti ve bu olanaklar, varolan yasal mevzuatı istisnalarla esnetmek, idarî yargının kamu yararına yaptığı müdahalelerin alanını daraltmak veya doğrudan doğruya yasa değişikliklerine gitmek gibi, çok sık kullanılan pratiklerle genişletiliyordu. Bu pratikler zaman zaman Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporları'nda eleştiri konusu oluyor, ama bu eleştiriler ne uygulamanın ne de baş döndürücü biçimde artan yasa değişikliklerinin önüne geçebiliyordu. Bu bağlamda, AKP döneminde Kamu İhale Yasası'nın, 100'den fazla maddesini etkileyecek şekilde, 24 kere değiştirildiğini belirtmek anlamlı olabilir.

İSLAMİ MÜHENDİSLİK ÇABALARI

Siyasi unsurların yeni sermaye birikim süreçleri üzerindeki etkisi önemli, ama bu etki, birbirlerinden net bir çizgiyle ayrılmış alanlarda, farklı türden çıkarların peşinde koşan siyasi ve ekonomik aktörler arasındaki ilişkiler temelinde anlaşılabilir gibi görünmüyor. AKP döneminde yükselen işadamları, partinin etrafında oluşan ve bazen aile bağları, bazen cemaat ilişkileri, bazen de eski veya daha yeni

Gezi'nin baş aktörleri olan gençlerin, sivil, siyasî ve sosyal hak taleplerinin bir bütün oluşturduklarını fark ettiklerini ve bu farkındalık temelinde siyaseti dönüştürmeye talip olduklarını gösteren işaretler var.

sene karşılaştığım şiddet manzaralarını inanılmaz bulduğumu söyleyemem. Aynı yıl, Şişli Etfal'in acil servisinin gazlandığı basına yansımıştı. Bu yılın 1 Mayıs gösterileri sırasında, başına isabet eden gaz kapsülüyle 17 yaşında bir kız öğrenci komaya girdi.

1 Mayıs gösterilerinden farklı olarak, her kesimden insanı içine alarak ülkenin her yanına yayılan 2013 direnişine öncülük edenler sınıfı örgütleri değildi. Direniş

ortak siyasî faaliyetler etrafında kurulan ilişki ağları içinde yer alıyor. Hükümetin Gezi direnişine verdiği tepkilerde çok sık ortaya çıkan "biz ve onlar" ya da "bizim yüzde elliyle öteki yüzde elli" anlamına gelen ifadeler, bu ilişki ağlarının içerdikleri ve dışladıkları arasındaki ayırımla da ilgili. Hükümetin direnişe karşı takındığı tavır sertliğini açıklamaya çalışırken, ekonomik ve siyasî çıkarların bu içiçe girmişliğini de dikkate almak yarar var.

Türkiye'de medya sektörünün yeniden yapılanarak bugünkü halini alması da, bu içiçe girmiş çıkarları içinde barındıran ilişki ağlarının etkisinden bağımsız değil. Aydın Doğan'a verilen spektaküler vergi cezası ve onu izleyen gelişmeler içinde, hükümete yakın işadamlarının bazılarının medya sektöründe önemli bir konuma geldiklerini biliyoruz. Bu medya yatırımlarının ne ölçüde kar amacıyla ne ölçüde siyasî saiklerle gerçekleştiği konusunda, bazı soru işaretleri bulunuyor. Ana akım medyanın direniş sürecinde sergilediği haberden kaçma hali, medya üzerindeki eleştirel gazeteciliği neredeyse imkânsız kılan baskıların yanı sıra, mülkiyet yapısından da kaynaklanıyor.

Direniş, ana akım medyanın halini gözler önüne sermekle kalmadı. Aynı zamanda, küreselleşmiş bir dünyanın iletişim olanakları karşısında ana akım medyanın baskıcı bir siyasetin sürdürülmesine yapabileceği hizmetin sınırlarını da ortaya koydu. Bu arada, içinde yaşadığımız dünyada sürdürülmesi gayet zor olan başka bir şey ortaya çıktı. İletişim teknolojilerinin bu derece küçülttüğü bir dünyada, insanları "kendî kültürlerine uygun yaşamaya" ikna etmenin, onlara etnik kimlik kıyafetleri giydirmenin zorlukları iyice görüldü. AKP döneminde uygulanan ve toplumu muhafazakârlaştırmayı amaçlayan İslamî mühendislik çabaları, Fethullah Gülen'in esefle işaret ettiği gibi, "müeddep bir nesil yetiştirmekte başarılı olamamıştı".

Özel hayatlarına muhafazakâr bir anlayışla yapılan müdahaleleri kabul etmek niyetinde olmayanlar, sadece "otoriter Kemalist Cumhuriyet kadınları" değildi. Hiç de küçük bir azınlık olmadıkları iyice görülen bir grup insan, nasıl bir aile kurup kaç çocuk yapacakları, kürtaj olup olmayacakları, içki içip içmeyecekleri konusunda kendileri karar vermek istiyordu. Kafasını laikliğin elden gidip gitmediğine takmamış olan bir nesil, bütün ülkeye laiklikle dine saygının birlikte varolabileceğini, hatta laikliğin dinî inançlara saygının temelini oluşturduğunu gösterdi. Bunun "neoliberalizmi aşma" gayreti doğrultusunda önemli bir adım olduğunu düşünüyorum.

NEOLİBERALİZMİN SİGORTASI

Neoliberal dönemin ideolojik ortamı, sadece piyasa ekonomisine duyulan inançla biçimlenmiyordu. Bir yandan geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve aile yapıları değişirken, bir yandan da neoliberal ideolojinin dünyadaki yansımaları içinde muhafazakâr bir damarın varlığı göze çarpıyordu.

Dönemin belki de en önemli ideoloğu-

nun Hayek olduğunu hatırlarsak, piyasa ekonomisiyle muhafazakârlığın bu uyumu çok şaşırtıcı görünmeyebilir. Hayek, ekonominin "kendiliğinden bir düzen" olduğunu vurgulamış ve siyasî müdahalenin yol açacağı kaçınılmaz sorunlara dikkat çekerken, ekonominin kültürel bir boşlukta varolamayacağını yazmıştı. Onun "muhafazakâr liberal" yaklaşımı içinde, aile ve din gibi kurumlar, ekonominin siyasî müdahaleyi gerektirmeden işleyebilmesi için elzem unsurlar olarak ortaya çıkıyordu. Hayek'in muhafazakârlığı, liberal ekonominin sigortası olarak gördüğünü söylemek mümkün. Bu bağlamda, insanların siyasetin yönlendirmediği bir ekonominin işleyişi içinde ortaya çıkan güvencesizlik, belirsizlik ve yalnızlaşmaya karşı sığındıkları kurumların güçlenmesiyle işlerlik kazanan ve toplumu siyasete karşı koruyan bir sigortadan söz edebiliriz.

Neoliberalizmin içindeki muhafazakâr damar, varolan kültürel normları ve kurumları koruma çabalarından ziyade, onları yeni bir içerikle güçlendirmeye yönelik çabalarla ortaya çıktı. "Post-sekülerizm" veya "kamusal dinin geri gelişi" kimi kavramlar etrafındaki tartışmalara yansıyan yeni bir dindarlaşma eğilimi, pek çok toplumda siyaseti etkilemeye başladı. Siyasî tartışmalarda din o kadar önemli bir rol oynamaya başladı ki, bu konuyu farklı toplumlardaki tezahürleriyle ele alan bir grup kitapla ilgili bir eleştiri makalesinde D.H. Levine, bazı düşünürlerin "dine bir zamanlar Marksizme veya modernleşmeye atfedilen öneme benzer bir önem atfettiklerini" yazdı.

Bu, bütün dünyada izlerine rastlanan bir gelişmeydi, ama Türkiye'deki etkisi özellikle belirleyici oldu. Siyasî ortama, İslam-laiklik tartışmaları damgasını vurdu. Sınıfsal ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin son derece keskin olduğu, özellikle kadınların ekonomik ve siyasî hayata katılımlarının dünyanın çok gerisinde kaldığı Türkiye'de, 1990'lı ve 2000'li yılların siyasî tartışmalarının "türban sorunu"na endeksli bir biçimde sürdürülmüş olması, herhalde gelecek nesillere epeyce tuhaf görünecek.

Türkiye'de kimlik siyasetinin sağ-sol ekseninde ya da sınıf aidiyeti temelinde biçimlenen siyaset yapma biçimlerinin yerine geçmesinin, ülke tarihinden kaynaklanan önemli sebepleri olduğu da kesin. Gayrimüslim azınlıklarla ilgili yüzleşilmemiş tarih ve yıllarca şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılan Kürt talepleri, önemi tartışılmaz bir dizi mağduriyetle ilgili çözüm arayışlarını gerekli kıldı. Bu arada, ülke çoğunluğunun günlük yaşamlarını yakından ilgilendiren ve ancak siyaset kanalıyla çözülebilecek sorunlar geri plana itilebildi. Sorunların önem sıralaması içinde, aciliyetleri açısından aşağılarda görülen sosyal hak talepleri, iyice sahipsiz kaldı.

Bu konuda ümitli olmak için belki çok erken, ama Gezi direnişinin baş aktörleri olan gençlerin, bütün bu alanlarda ortaya çıkan sivil, siyasî ve sosyal hak taleplerinin birlikte savunulması gereken bir bütün oluşturduklarını fark ettiklerini ve

bu farkındalık temelinde siyaseti dönüştürmeye talip olduklarını gösteren bazı işaretler var. Bu gençler, herhangi bir kimlik politikasının diliyle konuşmayacaklarını, kendilerini ifade edebilecek fevkalade yaratıcı bir dile sahip olduklarını, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde ortaya koydular. Dilleri, dinî muhafazakârlığın dili olmadığı gibi, milliyetçi bir dil de değildi. Kendi haklarına ve kimliklerine nasıl sahip çıkıyorlarsa başkalarının ihlâl edilen haklarına da öyle sahip çıkabileceklerini, yok sayılan kimlikleri öyle savunabileceklerini düşünmek hayalperestlik olmayabilir.

UMUTLAR VE ENDİŞELER

Yazının başında, 2013 direnişlerinin dünyanın her yerinde siyaseti dönüştürme potansiyeli taşıdığını söyledim. Demokratikleşme yönünde ne kadar başarılı olacağını, doğal olarak toplumun özellikleri belirleyecek. Bu açıdan Türkiye'deki durumun olumlu yanları var, ama demokratikleşmenin önünde ciddi engeller olduğu da açık.

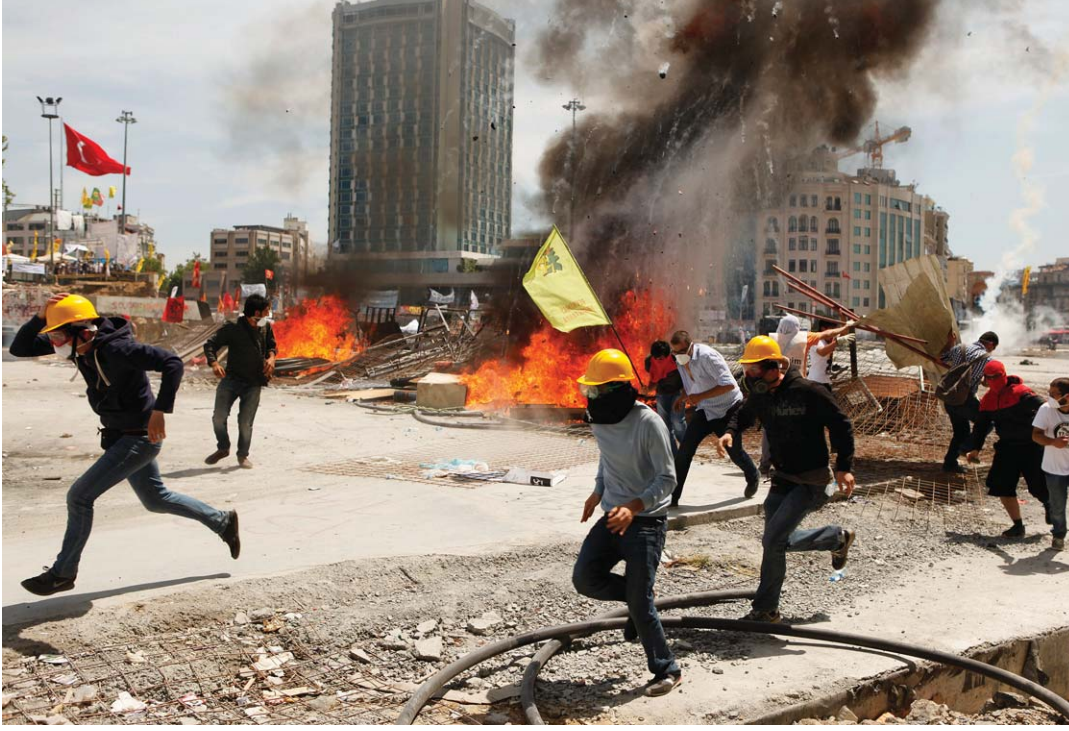

Bu kendiliğinden başlayan harekete katılanlar arasında, demokratik kitle örgütleri, sendikalar, dernekler ve çok sayıda sivil inisiyatif bulunuyordu. Bütün bunlar, yeni bir demokratik siyasete uygun bir zemin hazırlayan unsurlar.

Türkiye'de bu yaz yaşanan olayların en olumlu yanlarından biri, direnişçilerin şiddet içeren her türlü davranıştan dikkatle kaçınmayı seçmiş olmalarıyla ilgili. Bunun kültürel bir açıklaması olduğunu zannetmiyorum. Belki, hipotez geliştirmeye yönelik olarak, birkaç farklı açıklayıcı unsurdan söz edilebilir. Bunlardan biri, direnişin aktörleriyle ilgili. Başrolde gençler vardı. Ama meydana çıkıp gazlanan, direnişçilere kapılarını açarak veya pencereden seslenerek destek veren, tencere tava vurarak harekete katılan insanlar, sadece gençler değildi. Yaşlı başlı insanların yer aldığı, "ailecek" katılınan eylemlerde şiddete daha az yer olacağını düşünebiliriz. Daha da önemlisi, direnişçilerin önemli bir kısmının, bazı durumlarda en az yarısının, kadın olmasıydı. Türkiye'de sol harekette her zaman kadınlar olmuştur; ama bu denli açık bir toplumsal cinsiyet eşitliğinin geçmişteki hiçbir harekette görüldüğünü zannetmiyorum.

Taksim meydanından bakıldığında, direniş oldukça iyi eğitim almış bir kentli orta sınıf hareketi gibi görünüyordu. Ama, katılanların sınıfsal bileşimi hakkında net bir şey söylemek için henüz çok erken. Şu anda açıkça görebildiğimiz, direnişin kaybedecek hiçbir şeyi olmadığını düşünen, gelecekte umudunu kesmiş bir kitlenin güdümünde olmadığı. Bu da demokratikleşme potansiyeli açısından bir avantaj oluşturuyor. Bu avantajın, direnişin başladığı konjonktürle de ilgili ol-

"Bu gençler, herhangi bir kimlik politikasının diliyle konuşmayacaklarını, kendilerini ifade edebilecek fevkalade yaratıcı bir dile sahip olduklarını, hiçbir kışkuya yer vermeyecek şekilde ortaya koydular. Dilleri, dinî muhafazakârlığın dili olmadığı gibi, milliyetçi bir dil de değildi. Kendi haklarına ve kimliklerine nasıl sahip çıkıyorlarsa başkalarının ihlâl edilen haklarına da öyle sahip çıkabileceklerini, yok sayılan kimlikleri öyle savunabileceklerini düşünmek hayalperestlik olmayabilir."

duğu söylenebilir. 2013 yazının başlangıcı, diğer gelişmekte olan ekonomiler gibi, Türkiye ekonomisinin de bir krizle karşılaşma ihtimalinin arttığı bir dönem. Ama, en azından şimdilik, kriz çalışan kesimin gelecekte umudunu tamamen kesmesine yol açacak şekilde vermiş değil. Her ne kadar, işsizlik yüzde 10'u, genç işsizliği ise yüzde 30'u aşmış durumda da, henüz çoğunluğun geçim olanaklarını kaybettiği, çaresizliğin insanları paralize edecek ya da düşman aramaya sevkedecek boyutlara ulaştığı bir durumda değiliz. Eğer direnişi yönlendiren böyle bir çaresizlik duygusu olsaydı, bu yöneliş içinde güvence arayışı özgürlük taleplerine galebe çalabilir, şiddet karşıtlığı yerini kısır öfke gösterilerine bırakabilirdi. Bu olmadı ve olmaması önemliydi.

Bu yaz yaşananlar, her şeyden önce, on yıldır Türkiye üzerine konuşan yerli ve yabancı uzmanların pek çoğunun vazgeçilmez buldukları bazı klişelerin tedavülde kalmasını zorlaştıracak nitelikte. AKP ikti-

leşme yönünde ne kadar ilerlenebileceğinin ilk göstergesi seçimle gelen hükümetin seçimle gitmesi olacak. Türkiye'nin karşısındaki büyük sınav bu. Bu sınav sürecinde, Türkiye'nin, her şeye rağmen, örgütlü bir toplum olması önemli bir avantaj. Protesto eylemleri sırasında örgütlerin oynadığı rolün üzerinde yeterince durulmadığını, oysa bu rolün gayet önemli olduğunu düşünüyorum.

Gezi'de başlayıp ülke geneline yayılan hareket, kendiliğinden bir hareketti; Polanyi'nin sözünü ettiği, kendini 19. yüzyıl piyasa ekonomisine karşı koruyan toplumun kimsenin planlamadığı tepkisi türünden bir tepkiyle oluşmuştu.

Polanyi'nin bu kendiliğinden tepkinin şaşırttığı muktadirlerin geliştirdikleri "anti-liberal komplo" teorilerinden bahsettiği bölümlerde, "faiz lobisi" veya "Yahudi diasporası"ndan bahsedilen günümüz ortamını hatırlatan şeyler bulmak mümkün. Ama, bu kendiliğinden başlayan harekete katılanlar arasında, baro ve tabipler odası gibi demokratik kitle örgütleri, KESK ve Eğitim-Sen gibi sendikalar, Öğretim Üyeleri Derneği gibi dernekler ve çok sayıda sivil inisiyatif bulunuyordu. Hareketi destekleyen muhalefet partilerinin varlığı, polis şiddetini engelleyemese bile, bu şiddetin sorunsallaştırılmasına yardım etti ve siyasi imkânlara işaret etti. Bütün bunlar, siyasetten umut kesilmesini önleyen ve yeni bir demokratik siyaset anlayışının yerleşebilmesine uygun bir zemin hazırlayan unsurlar.

Ama bu iyimser gözlemin hemen ardından, çevre tahribatına yol açan yatırım kararlarını engellemek için önemli çaba gösteren TMMOB'un yetkilerini tırpanlamak üzere apar topar meclisten geçirilen yasayı hatırlamak gerekiyor. Örgütlere yönelik saldırıları, tutuklanan tabipler odası, baro ve TMMOB temsilcileriyle sendikacıları hatırlamak gerekiyor. Yargının 12 Eylül 2010 referandumundan sonra büyük ölçüde yürütmenin kontrolü altına girmiş olduğu, siyasi davalarda tutuklu olarak yargılanan sanıklardan bazılarının yıllardır cezaevinde bulunduğu bir ülkede, protesto eylemleriyle ilgili olarak gözaltına alınan ve tutuklananların sayısının art-

maya devam etmesi beklenebilir.

Şiddeti dışlayan eylemlere katılanların karşılaştıkları polis şiddeti sırasında yaralanan, sakatlanan ve hayatını kaybedenler oldu. Önümüzdeki dönemde, "bir avuç marjinal"ken "hükümeti devirmeyi hedefleyen tehlikeli bir uluslararası komplo-nun aktörleri" haline gelenler, polis şiddetinin yanı sıra, göz altına alma ve tutuklama kararlarını içeren yıldırma yöntemleriyle daha sık karşılaşabilirler.

Türkiye gibi uzun yıllar sürmüş bir etnik çatışmayla yaralanmış, inanc farklılıklarının veya değişik yaşam biçimlerinin ciddi siyasi kutuplaşmalara yol açabileceği bir toplumda, başka tür tehlikeler de söz konusu olabilir. Hükümetin, özellikle de başbakanın kullandığı siyasi söylem, toplumdaki kutuplaşmaların derinleşmesini ve protesto eylemlerine katılan veya destekleyenlere saldırı "başbozuk"ların artmasını içerebilecek bir mecraya yönelmesini önleyecek nitelikte görünmüyor. Bu açıdan, siyasi hakların şiddet içermeyen bir ortamda kullanılabilmesinin demokratikleşme sürecinin kaderini belirleyen önemli bir unsur olacağını hatırlamak ve bu konuda dikkati elden bırakmamak gerekiyor.

Önümüzdeki seçimlerin yerel seçimler olması, bir şans olarak görülebilir. Adaylar ortaya çıkarken yapılabilecek partiler arası ittifakların, yerelde daha kolay gerçekleştirilebileceğini, şahıslar üzerinde anlaşmanın ulusal siyaset süreçlerinin yönü üzerinde anlaşmaktan daha kolay olacağını düşünebiliriz. Buradaki uzlaşmanın hayatî önemi takdir edildiği, uzlaşma çabası peşin hükümlerin ve "ulusalçı" veya "bölücü" türünden yaftalama alışkanlıklarının önüne geçebileceği ölçüde, demokratikleşme sınavını geçmek mümkün olabilir. Direniş hareketi içinde, birbirinden farklı siyasi görüşlere sahip insanlar, içinde yaşadıkları çevreye ve yaşam biçimlerine yöneltilen saldırılara karşı birleşmeyi ve siyasi süreçler üzerinde söz sahibi olma haklarını savunmayı başardılar. Şimdi soru, bu birlikteliğin sürdürülüp seçim süreçlerini etkiler hale getirilip getirilemeyeceği.

Türkiye'nin farklı yörelerindeki protesto gösterilerine katılanlar parti siyasetinin ve örgütlülüğün önemini bilinciyle hareket edebilecekler mi? Uzun vadede gerçekleştirmeyi umdukları amaçlarla, bu amaçlara yönelik çabaların sürdürülmesine en uygun ortamı sağlayacak kısa vadeli değişiklikler arasındaki ilişkiyi doğru değerlendirebilecekler mi? Bunlar, 12 Eylül darbesinin getirdiği seçim barajları gibi anti-demokratik düzenlemelerle siyasi hakları tırpanlanmış, örgüt sözünden korkmayı öğrenmiş, uzun yıllar siyasetten uzak tutulmuş, etnik çatışma ortamında birbirine düşman edilmiş bir toplumun fertlerinden bekleyebileceğimiz şeyler midir?

Bu sorulara cevap vermenin zorluğu, demokratikleşmenin önündeki engellerin hiç de önemsiz olmadığını gösteriyor. Bundan sonra siyasetin eskisi gibi sürmesi biraz zor. Ama değişikliğin yönü hakkında bir şey söylemek için herhalde çok erken. **AYŞE BUĞRA**

Yerel seçimler bir şans olarak görülebilir. Uzlaşma çabası peşin hükümlerin ve "ulusalçı" veya "bölücü" türünden yaftalama alışkanlıklarının önüne geçebildiği ölçüde, demokratikleşme sınavını geçmek mümkün olabilir.

darının gerçekleştirdiği ekonomik "mucizenin" anlamı veya "otoriter laikler" in başaramadığını başaran "ılımlı İslam" ın gerçekleştirdiği demokrasi hamlesinin niteliği üzerine biraz daha ciddi düşünmek, artık kaçınılmaz hale geldi. Bu bağlamda sarsılan klişelerden biri, AKP iktidarına karşı çıkanların, "otoriter dönemde sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen küçük bir azınlık" veya "kendi kültürüne yabancı bir avuç marjinal" olduğuydu. Bu iddianın yanlışlanmasıyla, siyaseti paralize eden alternatifsizlik inancının aşılması yönünde önemli bir adım atıldığı söylenebilir.

Bu adım atıldıktan sonra, demokratik-